

॥ पुरुषसूक्तम् ॥

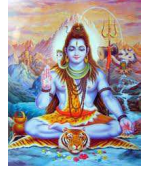
ॐ स॒हस्र॑शी॒र्षा॒ पुरु॑षः । स॒हस्रा॑क्षः स॒हस्र॑पात् । स भूमिं॑ वि॒श्वतो॑ वृ॒त्वा ।
अत्य॑तिष्ठद्-दशाङ्गु॒लम् । पुरु॑ष ए॒वेद॑गं॒ सर्व॑म् । यद्भू॒तं यच्च॑ भ॒व्यम् ॥
उ॒तामृ॑त॒त्वस्ये॑शानः । यद॒न्नेना॑तिरो॒हति॑ । ए॒तावा॑नस्य॒ महि॑मा ।
अतो॑ ज्यायाग्श्च॒ पूरु॑षः । पादो॑ऽस्य॒ विश्वा॑ भू॒तानि॑ । त्रि॒पाद॑स्यामृतं॒ दिवि॑ ।
त्रि॒पादूर्ध्व॑ उ॒दैत्पुरु॑षः । पादो॑ऽस्येहाऽऽभ॒वात्पुनः॑ । ततो॑ वि॒ष्वड्व्य॑क्रामत् ।
सा॒श॒ना॒न॒शने॑ अ॒भि । तस्मा॑द्-वि॒राड्-जा॑यत । वि॒राजो॑ अधि॒ पूरु॑षः ।
स जा॒तो अत्य॑रिच्यत । प॒श्चाद्-भूमि॑मथो॒ पुरः॑ । यत्पुरु॑षेण॒ हवि॑षा ।
दे॒वा य॒ज्ञम॑तन्वत । व॒सन्तो॑ अ॒स्यासी॑दाज्यम् । ग्री॒ष्म इ॒ध्मश्शर॑द्ध॒विः ।
स॒प्तास्या॑सन् परि॒धयः॑ । त्रिः स॒प्त स॒मिधः॑ कृ॒ताः । दे॒वा यद्य॑ज्ञं॒ तन्वा॑नाः ।
अ॒ब॒ध्नन् पुरु॑षं प॒शुम् । तं य॒ज्ञं ब॒रहि॑षि प्रौ॒क्षन् । पुरु॑षं जा॒तम॑ग्रतः ।
तेन॑ दे॒वा अ॑यजन्त । सा॒ध्या ऋ॑षयश्च॒ ये । तस्मा॑द् य॒ज्ञात्-सर्व॑हुतः ।
संभृ॑तं पृषदाज्यम् । प॒शूग्स्ताग्श्च॑क्रे वा॒यव्या॑न् । आ॒र॒ण्यान् ग्रा॒म्याश्च॑ ये ।
तस्मा॑द्-य॒ज्ञात्-सर्व॑-हुतः । ऋ॒चः सा॒मानि॑ ज॒ज्ञिरे॑ । छ॒न्दाग्ंसि॑ ज॒ज्ञिरे॑ तस्मा॑त् ॥
यजु॑स्तस्मादजायत । तस्मा॑दश्चा॒ अजा॑यन्त । ये के॑ चो॒भया॑दतः ।
गा॒वो ह ज॒ज्ञिरे॑ तस्मा॑त् । तस्मा॑ज्जा॒ता अ॒जाव॑यः । यत्पुरु॑षं॒ व्यद॑धुः ।
क॒ति॒धा व्य॑कल्पयन् । मुखं॑ कि॒मस्य॑ कौ॒ बा॒हू । का॒वूरू॑ पादा॒वुच्ये॑ते ।
ब्रा॒ह्मणो॑ऽस्य॒ मुख॑मासीत् । बा॒हू रा॒ज॒न्यः कृ॑तः । ऊ॒रू तद॑स्य॒ यद्वैश्यः॑ ।

पद्भ्याग्ं शूद्रो अजायत । चन्द्रमा मनसो जातः । चक्षोः सूर्यो अजायत ।
 मुखादिन्द्रश्चाग्निश्च । प्राणाद्वायुरजायत । नाभ्या आसीदन्तरिक्षम् ।
 शीर्ष्णो द्यौः समवर्तत । पद्भ्यां भूमिर्दिशः श्रोत्रात् । तथा लोकाग्ं अकल्पयन् ।
 वेदाहमेतं पुरुषं महान्तम् । आदित्यवर्णं तमसस्तुपारे ।
 सर्वाणि रूपाणि विचित्य धीरः । नामानि कृत्वाऽभिवदन्, यदास्ते ।
 धाता पुरस्ताद्यमुदाजहार । शक्रः प्रविद्वान् प्रदिशश्चतस्रः ।
 तमेवं विद्वान्-अमृत इह भवति । नान्यः पन्था अयनाय विद्यते ।
 यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवाः । तानि धर्माणि प्रथमान्यासन् ।
 ते ह नाकं महिमानः सचन्ते । यत्र पूर्वं साध्याः सन्ति देवाः ॥
 अद्भ्यः संभूतः पृथिव्यै रसाच्च । विश्वकर्मणः समवर्तताधि ।
 तस्य त्वष्टा विदधद्रूपमेति । तत्पुरुषस्य विश्वमाजानमग्रे ।
 वेदाहमेतं पुरुषं महान्तम् । आदित्यवर्णं तमसः परस्तात् ।
 तमेवं विद्वानमृत इह भवति । नान्यः पन्था विद्यतेऽयनाय ।
 प्रजापतिश्चरति गर्भे अन्तः । अजायमानो बहुधा विजायते ।
 तस्य धीराः परिजानन्ति योनिम् । मरीचीनां पदमिच्छन्ति वेधसः ॥
 यो देवेभ्य आतपति । यो देवानां पुरोहितः । पूर्वो यो देवेभ्यो जातः । नमो रुचाय ब्राह्मये ।
 रुचं ब्राह्मं जनयन्तः । देवा अग्रे तदब्रुवन् । यस्त्वैवं ब्राह्मणो विद्यात् । तस्य देवा असन् वशे ।
 ह्रीश्च ते लक्ष्मीश्च पत्न्यौ । अहोरात्रे पार्श्वे । नक्षत्राणि रूपम् । अश्विनौ व्यात्तम् ।
 इष्टं मनिषाण । अमुं मनिषाण । सर्वं मनिषाण ॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

तच्छं॑ योरा॑वृ॒णीमहे॑ । गा॒तुं॑ य॒ज्ञाय॑ । गा॒तुं॑ य॒ज्ञप॑तये । दै॒वी॑ स्व॒स्तिर॑स्तु नः । स्व॒स्तिर्मा॑नु॒षेभ्यः॑ । ऊ॒र्ध्वं॑
जि॑गातु भेष॒जम् । शं॑ नो॑ अस्तु॒ द्वि॒पदे॑ ॥ शं॑ चतु॒ष्पदे॑ ॥ ॐ॑ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑ ॥

|| puruṣasūktam ||

ōṃ sahasrāśīrṣā puruṣaḥ | sahasrākṣaḥ sahasrāpāt |
sa bhūmim viśvatō vṛtvā | atyatiṣṭhad-daśāṅgulam |
puruṣa ēvēdagm sarvaṃ | yad-bhūtaṃ yacca bhavyaṃ |
utāmṛtatvas-yēśānaḥ | yadannēnātirōhati | ētāvānasya mahimā |
atō jyāyāgśca puruṣaḥ | pādōṣsya viśvā bhūtāni | tripādasyāmṛtaṃ divi |
tripādūrdhva udaitpuruṣaḥ | pādōṣs-yēhāṣṣ-bhavātpunaḥ |
tatō viśvaṅvyākramat | sāśanānaśanē abhi |
tasmād-virāḍ-ajāyata | virājō adhi puruṣaḥ |
sa jātō atyāricyata | paścād-bhūmimathō puraḥ |
yatpuruṣēṇa haviṣā | dēvā yajñamatānvata |
vaśantō āsyāsīdājyaṃ | grīṣma idhmaś-śaraddhaviḥ |
saptāsyāsan paridhayaḥ | triḥ sapta samidhaḥ kṛtāḥ |
dēvā yadyajñam tānvānāḥ | abādhnān puruṣam paśum |
tam yajñam bar-hiṣi praukṣan | puruṣam jātamaḡrataḥ |
tēna dēvā ayajanta | sādhyā ṛṣayaśca yē | tasmād yajñāt-sārvaḡhutaḥ |
sambhṛtaṃ pṛṣadājyam | paśūgstāgścakrē vāyavyān |
āraṇyān grāmyāśca yē | tasmād-yajñāt-sārvaḡhutaḥ |
ṛcaḥ sāmāni jajñirē | chandāgmsi jajñirē tasmāt |
yajus-tasmād-ajāyata | tasmād-aśvā ajāyanta | yē kē cō-bhayādātaḥ |
gāvō ha jajñirē tasmāt | tasmājātā ajāvayaḥ | yatpuruṣam vyādadhuḥ |
kaṭidhā vyākalyayan | mukham kimāsyā kau bāhū | kāvūrū pādāvucyētē |
brāhmaṇōṣsya mukham-āsīt | bāhū rājanyaḥ kṛtāḥ |

ūrū tadāsyā yadvaiśyaḥ | padbhyāgm śūdrō ajāyata |
candramā manāsō jātaḥ | cakṣōḥ sūryō ajāyata |
mukhād-indrās-cāgniśca | prāṇād-vāyur-ajāyata |
nābhyā āsīd-antarīkṣam | śīrṣṇō dyauḥ samāvartata |
padbhyām bhūmir-diśaḥ śrōtrāt | tathā lōkāgm ākalpayan |
vēdāhamētam puruṣam mahāntam | ādityavarṇam tamāstu-pārē |
sarvaṇi rūpāṇi vicitya dhīraḥ | nāmāni kṛtvāṣbhivadan, yadāstē |
dhātā purastād-yamudājahārā | śakraḥ pravidvān pradiśaśca-tāsaḥ |
tamēvaṁ vidvān-amṛtā iha bhāvati | nānyaḥ panthā ayanāya vidyatē |
yajñēnā yajñamayajanta dēvāḥ | tāni dharmāṇi prathamānyāsan |
tē ha nākam mahimānaḥ sacantē | yatra pūrvē sādhyāḥ santi dēvāḥ ||

adbhyaḥ sambhūtaḥ pṛthivyai rasācca | viśvakārmaṇaḥ samāvartatādhi |
tasya tvaṣṭā vidadhad-rūpamēti | tat-puruṣasya viśvam-ājānamagrē |
vēdāhamētam puruṣam mahāntam | ādityavarṇam tamāsaḥ parastāt |
tamēvaṁ vidvān-amṛtā iha bhāvati | nānyaḥ panthā vidyatēṣyanāya |
prajāpatiścarati garbhē antaḥ | ajāyamānō bahudhā vijāyatē |
tasya dhīrāḥ pariḥānanti yōnim | marīcīnām padamicchanti vēdhasāḥ ||
yō dēvēbhya ātāpati | yō dēvānām purōhitaḥ |
pūrvō yō dēvēbhyō jātaḥ | namō rucāya brāhmayē |
rucām brāhmaṁ janayantaḥ | dēvā agrē tadābruvan |
yastvaivaṁ brāhmaṇō vidyāt | tasya dēvā asan vaśē |
hrīśca tē lakṣmīśca patnyaū | ahōrātrē pārśvē |
nakṣatrāṇi rūpam | aśvinau vyāttam | iṣtam māniṣāṇa |
amum māniṣāṇa | sarvaṁ māniṣāṇa ||
ōṁ sāntiḥ sāntiḥ sāntiḥ ||

tacchaṁ yōrāvṛ̥ṇīmahē | gātuṁ yajñāya | gātuṁ yajñapātayē |
daivī svastirāstu naḥ | svastirmānuṣēbhyaḥ |
ūrdhvaṁ jigātu bhēṣajam | śaṁ nō astu dvīpadē | śaṁ catuṣpadē ||
ōṁ śāntiḥ śāntiḥ śāntiḥ ||